

УДК 159.922.1+37.015.3

ОКСАНА КІКІНЕЖДІ

м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито специфіку становлення гендерної ідентичності у молодшому шкільному віці залежно від соціально-педагогічних її детермінант, а саме: гендерних орієнтирів батьківської сім'ї, школи, впливу офіційного та «прихованого» навчального плану. Диференційована презентація статей у полярних соціально-психологічних сферах призводить до труднощів дітей у гендерному самовизначенні як майбутнього сценарію життя зростаючої особистості. Дотримання умов рівноправ'я та паритетності статей потребує суттєвої модернізації освітньо-виховного простору в Україні.

Ключові слова: гендерна ідентичність, гендерна соціалізація, гендерні стереотипи, гендерні погляди батьків та вчителів, гендерна експертиза, «прихований» навчальний план.

Актуальність дослідження становлення гендерної ідентичності особистості у молодшому шкільному віці зумовлена необхідністю вивчення внутрішніх механізмів ототожнення особистості з певними взірцями статевої поведінки, соціальною потребою виявлення соціально-психологічних чинників формування гендерної культури молоді, демократизацією суспільного життя, утвердженням егалітарних цінностей в Україні.

Теоретичний аналіз проблеми дослідження дав змогу виявити її універсальний та міждисциплінарний характер, визначити психологічну логіку вивчення особливостей диференціації статевої свідомості й самосвідомості дитини залежно від соціально-педагогічних чинників та виокремити менш вивчені аспекти (Г. Балл, М. Боришевський, Е. Еріксон, Т. Говорун, І. Кон, Г. Костюк, В. Кравець, С. Максименко та ін.) Ідентичність як інтегроване особистісне утворення формується в процесі самоототожнення зі значущими взірцями статевої поведінки, поширеними в найближчому соціальному оточенні.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психологічної літератури з цієї проблеми свідчить про різноманітність та неоднозначність тлумачень механізмів впливу на становлення статевої свідомості та самосвідомості дитини, зокрема: ідентифікації з батьками і ровесниками (З. Фройд), системи заохочень та покарань з боку дорослих (А. Бандура), адресування

дитині приписів та підкріплення типової для статі поведінки (Е. Маккобі, С. Джеклін), активність самої дитини в освоєнні гендерних ролей та самокатегоризації статі (Л. Кольберг). Оцінка з боку дорослих, а пізніше однолітків, поведінки дитини з приводу відповідності чи не відповідності гендерним нормам, суттєво впливає на самооцінку себе як представника статі (І. Кон).

Діяльнісно-особистісний підхід, провідним методологічним принципом якого є детермінізм, дав змогу розглянути проблеми гендерної соціалізації індивіда як інтерналізацію та інтралізацію особистістю гендерної культури, соціальну індивідуалізацію в людині статевої поведінки очікувань навколишнього середовища. Отже, за ідентифікацією утверджується статус інтегрованої інстанції психіки, що перетворює зовнішні соціокультурні гендерні символи в особистісно значущі й осмислені, співвіднесені з власним «Я» цінності і смисли, що впливають на ставлення людини до себе як до чоловіка чи жінки. Звідси – найбільше значення в інтерпретації гендерних настанов особистості як особливого предмету психологічного вимірювання у межах буттєвого підходу набуває аналіз всієї сукупності станів, просторів і реальностей поведінки, культурно-знаковий простір, а також характер зв'язку між ними [1; 2; 3; 4; 5; 8; 9; 11].

Дослідження явищ гендерної ідентифікації розглядались у контексті змісту соціостатевих

диспозицій особистості, що забезпечило можливість співвіднесення компонентів суб'єктивного світу людини з освоєнням нею певного діапазону гендерних ролей на тому чи іншому етапі її розвитку. Процеси гендерної соціалізації особистості як адаптації до гендерної культури соціуму знаходять своє відображення у засвоєнні та відтворенні в онтогенезі людини соціонормативів статевої поведінки. Результатом його вивчення є опис ролейової структури особистості, вияв відповідності чи невідповідності її властивостей ролям, дихотомії чи універсалізації статевих ролей. Отже, інтерпретація категорії «соціалізація» охоплює процес засвоєння соціального досвіду та його активне відтворення в системі індивідуалізованих соціальних зв'язків. Аналіз феномену ідентифікації в гендерному аспекті дає можливість розглядати її індикатором статевої соціалізації [7; 10; 11; 12; 14; 15].

Змістовне конструювання гендеру детерміновано суспільними цінностями сучасного соціуму, що характеризується суперечливістю, відтворенням гендерних стереотипів поряд з егалітарними настановленнями. Соціально-конструктивний підхід набув в нашому дослідженні статусу провідного у виявленні соціальних чинників гендерної соціалізації, оскільки дає можливість виявити сутнісні детермінанти дихотомії набуття індивідом гендерної ідентичності – традиційної чи егалітарної. Інтеріоризація соціокультурних цінностей у процесі гендерного розвитку особистості відбувається за допомогою двох рівноцінних діалектично суперечливих сторін механізму соціалізації-індивідуалізації. (С. Бем, В. Кравець, І. Кон, Дж.-Ш. Хайд, W. Mischel).

Категорія гендеру розглядалась нами в контексті психологічних концепцій Сандри Бем, крізь призму теорій гендерних схем і лінз, а саме поляризації, андроцентризму та біологічного есенціалізму, у феномені яких простежується певна аналогія з висновками Льва Виготського про «знакове опосередкування» психіки, коли культурний знак стає засобом організації суб'єктної поведінки особистості у період її дорослішання. Соціалізація забезпечує входження дитини в гендерну культуру суспільства і є найважливішим

фактором, що визначає конструювання її гендерної ідентичності, суб'єкту активність у процесі самотворення гендерного «Я» відповідно до віку, зони найближчого розвитку та провідного виду діяльності, новоутворень в психічному розвитку. Виявлення психологічних механізмів становлення гендерної ідентичності у молодших школярів залежно від соціально-педагогічних її детермінант, а саме: гендерних орієнтирів батьківської сім'ї, школи, впливу офіційного та «прихованого» навчального плану стало метою цієї статті.

В основу концепції нашого дослідження покладено розуміння гендерної ідентичності як важливого особистісного утворення у структурі статевої самосвідомості, що знаходить свій прояв у різних взаємодіях та ставленнях. Маскулінність і фемінність як особистісні характеристики виступають базовими категоріями в аналізі становлення статевої Я. При цьому гендерні орієнтації (традиційні чи егалітарні) є важливим індикатором особистісного самовизначення [6].

З'ясовано, що батьки як «значущі інші» відіграють провідну роль у становленні гендерної ідентичності дітей, проте лише 36% опитаних нами дорослих мають уявлення про засади гендерної ідеології та гендерного виховання (наприклад, про наслідки традиційного виховання як феномену «набутої безпомічності» синів та доньок). Більшість респондентів (54%) дала схвальну відповідь на судження: «Те, що хлопчики мало граються у ляльки, є причиною того, що з них виростають у дорослому віці «нечуйні» татусі», а також, що «Те, що дівчатка мало цікавляться технікою, призводить у дорослому житті до їх безпомічності з різними приладами та побутовою технікою» (63% тат і мам підтримали цю думку). Проте в продемонстрованій єдності прийняття традиційних гендерних настанов є одна спільна риса – середній бал оцінки власної впевненості, що в сумі засвідчує амбівалентність гендерних настанов, непевність у правдивості обраної виховної позиції. Крім цього, цей висновок витікає з розподілу позитивних відповідей батьків на питання, зміст яких носить скоріше егалітарний характер.

Рівень батьківських вимог щодо оволодіння дотримання дівчатками традиційних

засад поведінки (побутових та опікувальних умінь, відповідних рис) є значно вищим щодо дівчат, ніж щодо хлопців (3:1). Аналіз протоколів фокус-груп, створених із батьків учнів молодших класів (вибірка склала 73), засвідчує лібералізацію їх поглядів. При цьому чоловіки виявилися більш демократичними у порівнянні з матерями. Так, наприклад, матері хлопчиків, а ще частіше їхні тати, застерігають їх від «статевоневідповідних» (на їхню думку) занять, наприклад, оволодіння секретами приготування їжі, кулінарних тонкощів тощо. Водночас дівчаток, навпаки, більшою мірою залучають до розуміння роботи технічних приладів, а також до побутової праці, яку виконує, як правило, протилежна стать. Власне порівняння з іншою статтю та протиставлення до неї використовується батьками щодо синів, щоб повернути на шлях «статевоправедний»: «Ти ж не дівчинка, щоб...». Співвідношення такого статевого співвідношення позитивних відповідей у вихованні хлопців дорівнює відповідно 3:1. Попри декларованість традиційних гендерних настановлень, більшість батьків молодших школярів (96%) підтримують ідею спільного навчання статей на протигагу роздільному.

Отже, виникнення конструкту ідеального «Я» та його інтеграція в реальне «Я» у молодшому шкільному віці здійснюється переважно в процесі інтеріоризації андрогінного конструкту маскуліності-фемінності як особистісно-орієнтованих вимог до розвитку дитини. Отже, загальний висновок з моніторингу гендерних настановлень батьків може бути таким: дорослі (переважно батьки дітей молодшого шкільного віку), тобто особи середнього дорослого віку, почуваються в питаннях гендерного самовизначення, а значить і статевого виховання дітей, скоріше розгубленими, ніж прихильниками до традиційних чи егалітарних позицій. На чітких протилежних позиціях знаходиться невеличка частка батьків. Переважна їх більшість висловила згоду з точками зору, які суперечать одна одній: з одного боку – неприйняття ідеї нерівності дітей і дорослих за статевою ознакою, з іншої – нерозуміння того, які ж педагогічні вимоги з боку батьків дадуть змогу їхнім дітям вирости «справжніми» чоловіками та жінками. При

цьому переважна більшість побоюється можливих *статеворольових* відхилень у випадку ігнорування традиційного розподілу ролей. Батьки дітей молодшого шкільного віку гостро потребують гендерних знань, зокрема тих, які розвінчують статеві стереотипи щодо природного призначення чоловічої та жіночої ролі у сім'ї й суспільстві. За поширеністю амбівалентних гендерних виховних позицій стоїть незріла потреба вийти за межі статевих упереджень та дефіцит наукової інформації про можливість альтернативних, а саме егалітарних, шляхів соціалізації статі, в основі якої – особистісний підхід до виховання в школі і вдома. Статева стереотипізація батьків достатньо виразно проявляється в асиміляції статевих стереотипів молодшими школярами щодо оцінки поведінки іншої статі яку діти бездумно приймають як «протилежної». При цьому ці «почуті» судження досить легко розвінчуються в процесі додаткових, допоміжних питань, що засвідчує необхідність включення гендерної просвіти у виховний процес початкової школи.

З точки зору гендерної психології, статеворольова поведінка дітей, їхні уміння, навички є першим віддзеркаленням гендерної культури батьківської сім'ї – традиційної, побудованої на чіткому розподілі чоловічих та жіночих обов'язків, та егалітарної, партнерської, основою якої є взаємозамінність господарських обов'язків. Головне завдання дорослих – не обмежувати дітей стереотипними висновками про «чоловічі» та «жіночі» професії і створювати всі умови для розвитку здібностей в умовах засвоєння навчальних дисциплін та позакласної діяльності.

Опитування 30 вчителів початкової школи засвідчило, що більшість з них (80%) залишаються невизначеними у власних гендерних поглядах, сповідують ідеологію комплементарності навчально-виховного процесу.

Як засвідчив кореляційний аналіз, вихователі із більшим педагогічним стажем сповідують більш стереотипні погляди (впевнені, що хлопчики і дівчатка в житті мають виконувати різні ролі, тому їх виховання має скеровуватись у різні напрямки ($r = 0,22$; $p \leq 0,01$). З віком також знижується самооцінка знань з гендерного виховання ($r = -0,18$;

$p \leq 0,05$), проте це не залежить від педагогічного стажу роботи.

Учені наголошують, що саме першому вчителю належить бути «повноцінно функціонуючим» організатором творчо-розвивального середовища для відкриття унікального «Я» кожної дитини, незалежно від її статі. Саме у спільній діяльності та діалозі педагога з дитиною у початковій школі «народжується» «особистість майбутнього» як активний та творчий суб'єкт діяльності (М. Боришевський, Г. Костюк, С. Максименко та ін.)

Аналіз отриманих даних переконливо свідчить про те, що в умовах браку егалітарно спрямованих дидактично-методичних матеріалів для вчителів, педагоги початкової школи як аматори мають у цілому позитивне ставлення щодо впровадження егалітарного гендерного виховання. Так, насправді їм не вистачає гендерних знань як підкріплення щодо власних умовисновків – звідси домінуючі протиріччя в оцінці стратегії виховання, як, наприклад, з одного боку, позитивне ставлення до освоєння дівчатками побутових умінь та навичок (а чому б ні, адже все, чого вчать людину, вона має засвоїти якнайкраще), з іншого – усвідомлення завдання пропаганди наукових, соціальних здобутків та успіхів жінок, які зуміли посісти високі посади в керівництві країною, урядом, містом, компанією, фірмою, та чоловіків, які досягли значних успіхів на педагогічній ниві, соціальній роботі, у сфері культури. З одного боку, неприйняття ідеї окремишнього виховання дітей у закладах «тільки для хлопчиків» чи «тільки для дівчаток», а також настановлення про те, що «хлоп'ятка і дівчатка в дорослому житті мають виконувати різні соціальні ролі, а, отже, їхнє виховання має відрізнитись і бути орієнтованим на те, якої вони статі», а також про різність іграшок, забавок, ігор, книг для хлопчиків та дівчаток («куточки хлопчачі» та «куточки дівчачі»), а з іншого – боязнь «звертати увагу учнів на парадокси в змісті реклами та текстів, малюнків у підручниках чи журналах, де жіночу стать «прив'язують» до кухні та домогосподарства, а чоловічу – до занять поза домом та соціального життя».

Амбівалентність вибору лінії гендерного виховання проявлялась у «нерішучості»

вчителів щодо того, чи варто вже «з початкової школи, як з дівчатками, так і хлопчиками розмовляти про професії, які дають змогу забезпечити людині матеріальний добробут», в оцінці негативного впливу телешоу на ідеї статевої рівності, в тому, що хлопчиків варто заохочувати до «дівчачих» ігор та іграшок, а дівчаток – до «хлопчачих». На користь тяжіння амбівалентних позицій до егалітарних свідчить також те, що більшість педагогів переконана в тому, що «хлопчики і дівчатка мають в інтересах, здібностях та поведінці більше подібного, ніж різного», що варто заохочувати і хвалити дітей за освоєння ними «статевонетипових» занять – дівчаток «за освоєння ними спортивних ігор, технічних умінь і навичок, якими вже добре володіють хлопчики, а останніх – за уміння куховарити, шити, прасувати, прикрашати, доглядати, опікуватись тощо, якими добре володіють представниці жіночої статі».

Таким чином, частотний розподіл відповідей на питання анкети більшості респондентів, які підлягають під рівень «амбівалентний тип гендерних орієнтацій», свідчить про домінуючі в педагогічному середовищі статеві стереотипи, про те, що саме чоловічій статі мусять належати провідні (керівні) ролі в суспільстві, що дівчаток і хлопчиків потрібно виховувати відповідно до соціальноочікуваних способів. А отже, і дотримання різних виховних стратегій в початковій школі є тим наріжним каменем спотикання, який зумовлює прийняття хибних виховних тактик. Водночас усвідомлення того, що в гендерній царині не все гаразд і в розподілі ролей в сім'ї і в суспільстві в цілому, формує готовність вчительства до поповнення знань, є вагомим аргументом на користь егалітарного самовизначення.

З'ясовано, що серед вчительок, які поділяють традиційні гендерні орієнтації, виявлено чимало «початківців», які роблять перші кроки в професійній діяльності. На наш погляд, їх тяжіння до традиційного виховання зумовлене, передовсім, труднощами поєднання сімейних та соціальних ролей, а отже, бажанням мати надійний захист від професійних перевантажень і прихисток «за чоловіком, як за кам'яною стіною». За шкальною оцінкою їхніх

«традиційних» виборів відповідей не можна одночасно стверджувати, що це – тверді переконання. Це, скоріш за все, розгубленість у важкому професійно-сімейному функціонуванні та віднаходження, а відповідно, і сублімація на виховний процес, традиційного погляду як віками впорядкованого стану міжстатевих взаємин. У свою чергу, традиційні погляди знаходять своє живлення в традиційному змісті офіційних та «прихованих» навчальних планах.

Для жінок – учителів порівняно з чоловіками загалом більш характерні егалітарні погляди, ніж традиційні, про гендерні ролі і статево-рольову диференціацію в сім'ї, професійній діяльності та суспільстві. Емпіричне вивчення змісту гендерних уявлень педагогів обох статей середньої ланки освіти показало, що 33% мають гендерні орієнтації традиційного характеру. Більш досвідчені вчителі із педагогічним стажем 20 років виявилися більш егалітарними порівняно з молодими вчителями, досвід яких склав до 12,5 років ($t = 2,41$; $p = 0,023$). Знайшли своє підтвердження (статистично-значущі відмінності) стереотипізовані уявлення вчителів-жінок і вчителів-чоловіків щодо поляризації підготовки дівчаток до ролі матері, а хлопців – до годувальника та захисника сім'ї (89% жінок і 56% чоловіків відповідно ($\chi^2 = 8,69$; $p \leq 0,05$). Більшість жінок-педагогів (81%) і майже вдвічі менше педагогів-чоловіків (44%) ($\chi^2 = 7,17$; $p \leq 0,05$) підтримують розвиток у хлопців маскулінності, а у дівчат – фемінності у порівнянні з настановами на андрогінність. Гендерноупередженими (75%) виявились вчителі обох статей (89%) щодо дотримання різних стратегій спілкування з обома статями і статево-диференційованого ставлення до них ($\chi^2 = 39,25$; $p \leq 0,05$). Вчителі чоловічої статі виявляють більшу спрямованість на розвиток андрогінності обох статей.

Школа є провідним чинником гендерної соціалізації. Саме школі, на думку багатьох феміністських дослідниць, належить заслуга проведення ідей про природну рольову обмеженість жінок, формування комплексів професійної неповноцінності та соціальної депривації дівчат. Зміст навчального матеріалу, дидактичних і виховних установок у процесі

спілкування вчителя й учня є орієнтиром розвитку гендерної свідомості хлопчиків і дівчаток. Методика організації навчально-виховного процесу також формує психологічну основу утвердження ідеології гендерного рівноправ'я, або закріплення гендерної нерівності. Нами проведений контент-аналіз змісту підручників початкової школи на виявлення в них статевих стереотипів та порівняння їх змісту за останні роки. Гендерна експертиза 20 підручників початкової школи (виданих у 2007–2010 рр.) порівняно з комплектом 80–90-х рр. ХХ ст. засвідчила розширення кола занять жіночої статі, їх наближення до нетрадиційних («чоловічих») професій. Більшість вітчизняних підручників і посібників є прикладом як гендерної стереотипізації, так і сексизму. Виявлена гендерна асиметрія мови із значним маркуванням означень чоловічої статі, полярним диференціюванням чоловічих і жіночих професій на предметно-інструментальні та емоційно-експресивні. Помітна тенденція до вирівнювання позицій статей та зображення їх у егалітарних ролях на сторінках підручників «Читанка», «Я і Україна», «Основи здоров'я».

Здійснена гендерна експертиза змісту Державного Стандарту початкової освіти з позиції презентації паритетності відносин між хлопчиками і дівчатками, їх зображень в офіційному та «прихованому» навчальному плані (Джексон). У тексті виявлена гендерна мовна асиметрія, гендерна поляризація діяльності статей та владно-підвладна їх підпорядкованість у малюнках, заголовках тощо. На підставі проведеного контент-аналізу змісту навчально-методичної літератури для початкової ланки освіти можна дійти висновку про наявність в ній незначної кількості статевих стереотипів, кількість яких значно зростає в процесі гендерної експертизи під кутом зору «прихованого» навчального плану (табл. 1).

Результати гендерної експертизи «прихованих» гендерних настановлень підручників засвідчують все ще стійку орієнтацію видавництва на традиційний розподіл гендерних ролей та видів діяльності. Як правило, чоловічу статю відтворюють у змісті різних текстових й ілюстративних матеріалів набагато частіше (у співвідношенні 7:1). Жіноча статя

Таблиця 1

«Приховані» гендерні настановлення в навчально-методичній літературі початкової школи

№	Смислові категорії (у малюнках)	Підручники та посібники для початкової школи (початок 1990-х рр.)	Підручники та посібники для початкової школи (початок нового тисячоліття)	Часописи для дошкільників та молодших школярів (2008–2011 рр.)
		чол.:жін.	чол.:жін.	чол.:жін.
1	Чоловіча і жіноча стаття загалом	1 : 0,6	1 : 0,7	1 : 0,6
2	У традиційних ролях	1 : 0,4	1 : 0,7	1 : 0,4
3	В егалітарних ролях	0,6 : 0,4	0,7 : 0,3	0,8 : 1
4	Як головні персонажі	1 : 0,3	1 : 0,65	1 : 0,5
5	Чоловіча і жіноча стаття вдома	1 : 0,9	0,3 : 0,7	0,9 : 1
6	Чоловіча і жіноча стаття поза домівкою	1 : 0,7	1 : 0,5	1 : 0,5

займає лише 30% життєвого простору. Ця поширеність та живучість стереотипованих поглядів значно заважає розвитку егалітарних гендерних уявлень у дітей.

Отже, специфіка становлення гендерної ідентичності у молодших школярів залежить від соціально-педагогічних її детермінант, а саме: гендерних настановлень батьківської сім'ї, педагогів, школи, офіційного та «прихованого» навчального плану, ЗМІ. З'ясовано, що рівень батьківських вимог щодо дотримання дівчатками традиційних засад поведінки є значно вищим, ніж щодо хлопчиків. Проведена гендерна експертиза навчально-методичного матеріалу виявила поширеність гендерних стереотипів серед учителів, батьків та дітей. Ретрансляційні взірці «чоловічого» і «жіночого» в нормативних документах та шкільних підручниках є експозицією різних гендерних ідентичностей, які тягнуть до традиційних. Диференційована презентація статей у полярних соціально-психологічних сферах призводить до труднощів дітей у гендерному самовизначенні як майбутнього сценарію життя зростаючої особистості. Дотримання умов паритетності статей потребує суттєвої модернізації освітньо-виховного простору, побудови гуманістичного середовища, найсуттєвішою характеристикою якого є розширення майбутнього ціннісного світогляду дитини, її суб'єктне, авторське ставлення до життєвих подій, що передбачає живу, активну участь обох статей у будь-

якій ситуації, гнучкість поведінки, виявлення власного творчого задуму тощо. Ідеї виховання дівчаток і хлопчиків, акумульовані гуманістичною психологією та педагогікою, мають стати для вчителів та батьків своєрідною пам'яткою, дотримання якої дає змогу впроваджувати ідеї рівності статей в навчально-виховний процес, створити позитивну модель навчання та виховання дівчаток і хлопчиків, яка б підкріплювала сучасні стандарти паритетності статей.

Список використаних джерел

1. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов: пер. с англ. / С. Бем. — М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. — 336 с.
2. Боришевський М. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: моногр. / М. Боришевський. — К. : Академвидав, 2010. — 416 с.
3. Выготский Л. С. Собрание починений : в 6 т. / Л. С. Выготский / под ред. А. Р. Лурия, М. Г. Ярошевского. — М. : Педагогика, 1982. — Т. 1. — 488 с.
4. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. посіб. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. — К. : Академія, 2004. — 308 с.
5. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці: монографія / Г. О. Балл, О. В. Губенко, О. В. Завгородня та ін.; за ред. Г. О. Балла. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. — 206 с.
6. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія / О. М. Кікінежді. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2011. — 400 с.
7. Кон И. С. Социологическая психология / И. С. Кон. — М. : Моск. психолого-социальный институт ; Воронеж : Изд-во НПВ «МОДЭК», 1999. — 560 с.

8. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. — К. : Радянська школа, 1989. — 608 с.
9. Кравець В. П. Гендерна соціалізація молодших школярів. навч-метод. посібник / В. П. Кравець, Т. В. Говоруц, О. М. Кікінежді. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2011. — 192 с.
10. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. — К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2006. — 240 с.
11. Эриксон Э. Г. Детство и общество / Э. Г. Эриксон. — СПб., 1996. — 592 с.
12. Hyde J.-Sh. Half the Human Experience: The Psychology of Women, D. C. Heath and Company, Lexington. — Massachusetts-Toronto, 1991.
13. Jackson P. W. Life in Classroom. — New York : Holt, Rinehart and Winston, 1968.
14. Maccoby E. E. The Psychology of Sex Differences / E. E. Maccoby, C. N. Jaclin. — CA : Stanford University Press, 1974.
15. Mischel W. Sex typing and socialization, P.H. Mussen (eds.). Carmichael's handbook of child psychology, Wiley, New York, 1970.

OKSANA KIKINEZHDI

Ternopil

SOCIAL AND PEDAGOGICAL FACTORS OF DEVELOPMENT OF GENDER IDENTITY OF CHILDREN IN PRIMARY SCHOOL AGE

The article deals with the specifics of the formation of secondary sex-role identification based on its social and educational determinants, namely, gender orientations of the family, school, the impact of formal and 'hidden' curriculum and the Mass media. The differential presentation of sexes in the polar social and psychological spheres causes difficulties in children's gender self-determination as a future scenario of the life of the growing individual. Compliance with conditions of parity requires substantial modernization of education and educational space in Ukraine.

Key words: gender identity, gender socialization, gender conceptions of children, parents and teachers, gender expertise, «hidden» curriculum.

ОКСАНА КИКИНЕЖДИ

г. Тернополь

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ СТАНОВЛЕНИЯ ГЕНДЕРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье раскрыта специфика становления гендерной идентичности у детей младшего школьного возраста в зависимости от социально-педагогических детерминант, а именно: гендерных ориентаций родительской семьи, школы, влияния официального и «скрытого» учебного плана. Дифференциальная презентация полов в полярных социально-психологических сферах приводит к трудностям в гендерном самоопределении детей как будущего сценария жизни подрастающей личности. Соблюдение условий равноправия и паритетности полов требует модернизации образовательно-воспитательного пространства в Украине.

Ключевые слова: гендерная идентичность, гендерная социализация, гендерные стереотипы, гендерные взгляды родителей и учителей, гендерная экспертиза, «скрытый» учебный план.

Стаття надійшла до редколегії 04.05.2016